

Josep Escuder, renovador del disseny periodístic en la primera meitat del segle xx

Juan Fermín Vílchez

El meu càrrec era organitzar tot el diari en el seu aspecte tècnic, que no es perdessin els correus, que la presentació fos més viva, més moderna. Jo vigilava que cada pàgina tingués la presentació, les fotografies, l'interès, en fi, allò que un diari ha de tenir.

Josep Escuder i Pobés

Resum

Aquest article estudia les contribucions més significatives de Josep Escuder i Pobés (Barcelona, 1903 - Nova York, 1977), un gran promotor del disseny en la premsa del segle xx. Escuder i Pobés va tenir un paper determinant en el desenvolupament de la premsa diària durant la Segona República espanyola, malauradament trencada per la Guerra Civil (1936-1939). Aquest periodista català, autor de la imatge tipogràfica del diari barceloní *Última Hora*, és un dels grans dissenyadors de diaris del primer terç del segle xx, juntament amb el també català Manuel Fontdevila. Oblidats durant molts anys, els seus treballs van ajudar a impulsar de manera destacada la compaginació de diaris.

PARAULES CLAU: disseny periodístic, Escuder, *Última Hora*, *La Batalla*.

Josep Escuder, renovator of newspaper design in the first half of the 20th century

Abstract

This article studies the most significant contributions of Josep Escuder i Pobés (Barcelona, 1903 - New York, 1977), a great promoter of design in the twentieth century press. Escuder i Pobés holds a privileged place in the development of the daily press

during the Second Spanish Republic, unfortunately brought to an end by the Civil War (1936-1939). This Catalan journalist, author of the typographic image of Barcelona's *Última Hora* newspaper, is one of the great designers of Spanish newspapers of the first third of the twentieth century, together with Manuel Fontdevila, also Catalan. Both of them have been forgotten for many years, but their works drove, in a remarkable way, the page make-up of newspapers.

KEY WORDS: newspaper design, Escuder, *Última Hora*, *La Batalla*.

1. Josep Escuder, una nova manera d'enfocar el periodisme

Josep Escuder i Pobés ocupa un lloc privilegiat en el desenvolupament de la premsa diària durant la Segona República espanyola, desgraciadament truncat per la Guerra Civil. Aquest periodista català, autor de la imatge tipogràfica del rotatiu barceloní *Última Hora*, és un dels grans confeccionadors de diaris espanyols del primer terç del segle XX, juntament amb Manuel Fontdevila, també català, que va diagramar i dirigir el vespertí *El Heraldo de Madrid*. Tots dos han estat oblidats durant molts anys, però els seus treballs van servir per impulsar d'una manera destacada la compaginació de diaris.

Escuder va néixer a Barcelona el 18 de juliol de 1903, va estudiar a l'Acadèmia de Belles Arts d'aquesta ciutat i el 1927 va marxar als Estats Units per eludir el seu reclutament per a les campanyes militars que va portar a terme el Govern espanyol al nord d'Àfrica. Va començar a treballar a Nova York i allà es va casar amb una cubana, el pare de la qual editava una revista d'informació cinematogràfica.

Durant alguns anys, va estudiar i va aprendre el periodisme d'aquella època, i el 1935 va tornar a Barcelona per visitar la seva mare, greument malalta. Aleshores va conèixer Josep Maria Massip, director del matutí *La Humanitat*, que el va contractar com a redactor en cap per a l'*Última Hora*, un nou títol vespertí lligat —com l'anterior— al partit polític catalanista Esquerra Republicana.

1.1. Un llençol a l'estil nord-americà

L'*Última Hora* va publicar el seu primer número el 18 d'octubre de 1935, amb una capçalera composta en tipografia ombrejada de peu quadrangular i de color verd, una destacada novetat en aquella època. El subtítol que hi apareixia, «Informació, crítica, reportatge», fixava la seva línia periodística. Tenia un format «llençol», una confecció que recollia totes les innovacions del periodisme nord-americà i un ajust de pàgines perfectament estudiat, en què les fotografies fixaven la distribució equilibrada dels continguts, que ocupa-

ven entre vuit i dotze planes. La composició dels titulars seguia una norma gràfica característica dels diaris dels Estats Units: la primera línia es justificava a l'esquerra i la segona a la dreta, amb l'objectiu de crear espais blancs («aires frescos», en l'argot dels tipògrafs d'aquell país, com molt bé ha recollit a les seves obres Edmund C. Arnold, professor de periodisme a la Universitat de Syracuse).¹

La Humanitat del 19 d'octubre de 1935, en un article titulat «*Última Hora*, un gran diari de la nit», elogiava d'aquesta manera la maqueta feta per Josep Escuder: «Amb una presentació àgil, que plasma un tipus de diari gran a la moderna, expressiu i vivaç, *Última Hora* afegeix un gran contingut informatiu. [...] Cal destacar especialment les seccions d'esports i de cinema, tractades de manera que, pel seu contingut, ajust i presentació, signifiquen una revolució en el nostre món periodístic.»

El nou títol pretenia oferir, com es pot llegir a l'editorial de presentació, «una idea moderna de les exigències informatives del nostre temps», i Escuder ensenyava als redactors de l'*Última Hora* la manera d'aconseguir-la. Un d'ells, Andreu Avel·lí Artís, *Sempronio*, va relatar anys després les experiències que va viure en aquell projecte: «Escuder sempre tenia raó: en redactar els titulars dels articles i de les notícies, en elaborar una cosa tan difícil com els peus de fotos. Tenia raó, sempre, quan ens indicava la millor manera d'enfocar un fet, tant si era un vulgar succés o bé una idea de tipus intel·lectual. Posseïa la fórmula d'enganxar el lector des del primer paràgraf. I tenia la suprema virtut de despertar l'entusiasme i el dinamisme dels que estaven sota les seves cordialíssimes ordres.

»[...] Josep Escuder va ser un gran, un magnífic periodista. El millor, sens dubte, dels que jo he tractat. Li dec tot el que sé de la manera de fer un diari. Sabia com ningú intuir l'interès del públic i reflectir-lo de la manera més suggestiva i brillant. Ho feia tan bé —em remeto a les hemeroteques— que la seva influència va ser decisiva en la transformació i modernització de la premsa local, la catalana i la castellana, que fins aleshores obeïa a cànons tradicionals i rudimentaris.

»*Última Hora*, el diari d'Escuder, va significar una nova manera d'enfocar el periodisme. Escuder va ser el primer dissenyador, paraula inventada posteriorment. Les maquetes dels diaris eren obra, simplement, dels compaginadors, que treballaven a la platina de la impremta. [...] En lloc d'un periodista bohemí, a què estàvem acostumats, Josep Escuder semblava un enginyer, pel seu físic i la seva vestimenta. Pels tallers es movia sempre en mànigues de camisa, amb armillà i un gran cigar havà.»²

Un altre periodista que va estar a les ordres d'Escuder, l'escriptor Pere Pagès i Elies, *Víctor Alba*, ens va explicar: «Jo vaig entrar a treballar a *Última Hora*

una mica de rebot. M'encarregava de la secció d'internacional i em pagaven 150 pessetes al mes. Recordo que s'imprimia al carrer Tallers, als baixos d'un edifici, on estava instal·lada la rotativa. La redacció era reduïda: Josep Escuder s'encarregava de la realització tècnica, ja que no estava al corrent del que passava aquí, i Irene Polo dirigia el diari des del punt de vista informatiu; Aymaní Serra i Rafael González integraven la secció de local; Salvador Marsal era el redactor de política espanyola; Josep Maria Lladó, el de política catalana; Sempronio era el responsable de la secció de cultura, i Meléndez coordinava la informació esportiva. Després estaven l'uruguaià José Arteché, el dibuixant, i Centelles, el fotògraf.

»Escuder era l'ànima, l'autèntic creador d'*Última Hora*. La seva veritable vocació era la pintura. D'aquí que tractés les pàgines del diari com quadres i que les confeccionés com a tals, equilibrant els blancs, els negres i els grisos. Treballava bàsicament a la platina, amb l'ajuda de Roig i Givernau, però va potenciar la informació de carrer, que en aquesta època no es feia i estava controlada pels germans Del Cerro Alabau, que elaboraven les notícies d'acord amb la policia i els centres oficials, per distribuir-les posteriorment a través de butlletins entre diaris abonats al servei.

»Fèiem el diari amb rapidesa. Començàvem a elaborar-lo al migdia i a les sis de la tarda arrencava la rotativa. Mai no fèiem tard. Escuder ens va ensenyar a treballar activament. Recordo que, quan es produïen notícies importants a Madrid, el nostre corresponsal, Alardo Prats, les dictava per telèfon a Lladó, que les escrivia veloçment a màquina, i ell me les passava en fragments de diverses línies perquè jo les llegís als linotipistes.

»I una altra de les innovacions que va aportar Escuder va ser la valoració de les fotografies, a les quals donava molta importància, sobretot si eren exclusives i no les tenien els altres diaris. Centelles, que anava una mica per lliure, va col·laborar molt en això.»³

1.2. *Comiat, retorn i tornada*

Això no obstant i malgrat les aspiracions dels responsables del diari d'aconseguir «un rotatiu de grans multituds», mai no van oblidar el caràcter de diari lligat a un partit polític. D'aquesta manera, entre les informacions de futbol i ciclisme, els reportatges sobre les pel·lícules d'Errol Flynn o les excel·lents crítiques literàries de Joan Alavedra, hi intercalaven editorials d'Esquerra Republicana i cartells a tota plana del dibuixant José Arteché, referents a les campanyes antifeixistes promogudes pel partit editor del mitjà.

L'11 de juny de 1936 tots els redactors de l'*Última Hora* van celebrar un dinar d'homenatge i de comiat a Josep Escuder, que va decidir tornar a Nova

York. Abans, el dia 2 d'aquell mes, s'havia publicat a *La Publicitat* un article que feia referència a la conferència «La premsa als Estats Units» que Escuder havia pronunciat a l'Associació d'Idealistes Pràctics. Durant l'etapa en què va exercir de redactor en cap de l'*Última Hora*, però, Escuder s'havia compromès políticament i va fer gran amistat amb Andreu Nin, dirigent trotskista del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). Després arribaria el 18 de juliol de 1936, la mateixa data en què celebrava el seu aniversari, i el retorn de nou a la ciutat comtal, el 23 de desembre del fatídic any. Josep Maria Massip, el director polític de l'*Última Hora*, se'n va anar a l'estranger quan va començar la Guerra Civil, i Josep Roig i Givernau va ocupar aleshores la direcció del vespertí, que va sortir fins al 23 d'abril de 1938. Massip va dirigir un diari a les Filipines i va ser corresponsal de l'*ABC* a Washington durant molts anys.

El mateix Josep Escuder va explicar quan va tornar a Barcelona: «Quan va començar aquí la revolució vaig creure que era el meu deure tornar a Espanya. [...] Vaig venir i vaig ingressar al POUM, perquè jo coneixia tots els que n'estaven al capdavant i m'inspiraven una confiança absoluta. Com a socialista, i creient que el POUM tenia les posicions lògiques que em semblaven correctes dins de la seva ideologia, com els altres, vaig decidir acudir-hi.»⁴

1.3. L'etapa de La Batalla

El gener de 1937 l'òrgan del POUM es va incorporar al diari *La Batalla* i immediatament en va canviar la forma tipogràfica, que va fer més atractiva, dins de les possibilitats que podia oferir un rotatiu d'un partit revolucionari en període de guerra. *La Batalla* estava dirigit per Julián Gorkin i, anteriorment, s'havia dit *Avant*. Es confeccionava i s'imprimia a la seu d'*El Correo Catalán*, que havia estat confiscada pel POUM el 20 de juliol de 1936. La seva etapa catalanista va durar pocs dies, fins al 2 d'agost, perquè els dirigents del partit van comprovar que tindrien més lectors si el redactaven en castellà.

Pere Pagès i Elies, *Víctor Alba*, també hi va treballar: «La redacció era la d'*El Correo Catalán*. S'hi pujava per una escala, entrant pel carrer Banyes Nous. [...] La sala estava dividida per una vidriera. Vull recordar que les taules les vam posar nosaltres perquè quan hi vam entrar ho havien saquejat tot i s'havien endut les que hi havia... No ho recordo bé. Eren taules metàl·liques, de les corrents. A baix hi havia la impremta, que es veia a través d'una finestra. Saló, el regent, cridava: «Pagès, necessito tres línies més». Treballava amb un cordill i posava les galerades en una capsca de cartró. [...] A *La Batalla* teníem màquines d'escriure, perquè es requisaven. En altres diaris no n'hi havia.»⁵

Escuder va intentar fer també aquí un diari d'aparença moderna, però no disposava dels mitjans tècnics de l'*Última Hora*. Per exemple, la rotativa era antiga

i imprimia molt malament un màxim de vuit pàgines. Es va obrir una subscripció per comprar-ne una altra i l'abril de 1937 només s'havien aconseguit 62.000 pessetes. El diari es mostrava molt crític amb el Govern de la República espanyola. Deia, per exemple: «El senyor Azaña cobra cada dia 5.500 pessetes. Els milicians, 8,50». La resposta dels dirigents de la zona republicana eren multes i sancions per «impulsar campanyes que no s'avenen amb el sentit de la responsabilitat que exigeixen els moments actuals».

1.4. *Detenció, acusació, processament i absolució*

Amb motiu de la crisi de maig de 1937 que va enfrontar la CNT-FAI amb el Govern de la República, el local de *La Batalla* va ser assaltat «per un nombrós grup d'agents i elements de l'Estat Català i del PSUC», com afirmava el diari en la seva edició del dia 7, amb només quatre pàgines de pèssima impressió i un paper molt deteriorat.

Josep Escuder va ser detingut unes setmanes més tard, juntament amb els dirigents del seu partit, i va estar empresonat fins que es va dur a terme l'anomenat «procés del POUM», l'octubre de 1938.

En la seva llarga declaració davant el tribunal que el va jutjar, acusat d'encoratjar des de *La Batalla* la revolta al carrer, Escuder va afirmar el següent: que era cap de redacció del diari *La Batalla* i que tenia com a missió reorganitzar-lo en el seu vessant tècnic, procurant millorar-ne la presentació, distribuir la feina i procurar que no es perdés cap correu, si bé també prenia part en la redacció d'algun entrefilet. I va afegir que quan es van produir els fets de maig de 1937 estava malalt, ja que patia una úlcera d'estómac.

A la pregunta del fiscal sobre qui li indicava els tipus de lletra, Escuder va afirmar: «Ells», es refereix als dirigents polítics, «me l'indicaven: “Això s'ha de veure força”. En posaré un exemple. En un incendi s'han cremat quatre cases; doncs és un tipus de lletra, el 36, diguem-ne. Però si s'ha cremat tot un barri, aleshores és el 86». I de nou el fiscal: «Quan deien “No volem un govern del front popular i volem un govern obrer i camperol”, aquests titulars els posava vostè *motu proprio* o bé ja li indicaven el tipus de lletra?». Escuder: «Això se m'indicava. [...] A mi se m'indicava exactament: això ha d'anar gran, això ha d'anar a editorials, etc. [...] Jo d'allò que tenia el control era de les notícies. Per exemple, quan nosaltres els pegàvem una pallissa als feixistes, jo ho posava en 86, en gran, a tota la pàgina, com pot veure-ho...»⁶

Josep Escuder va ser absolt de l'acusació i posat en llibertat. Immediatament va marxar a Nova York amb la seva esposa, a la qual anomenava afectuosament Skippi, i ja no va tornar mai a Espanya. Aleshores es va dedicar a la pintura, a banda d'ajudar els espanyols exiliats que el visitaven, com va passar amb el di-

buiçant de *La Batalla* Josep Bartolí, que va ser contractat per una revista de viatges gràcies a Escuder, segons el periodista i investigador Josep Maria Cadena.

1.5. Els vitralls de Tampa, Florida

L'any 1947 Josep Escuder es va establir a Tampa, Florida, on va començar a dissenyar vitralls per a esglésies, en associació amb Joe Myers. Hi va viure fins a la seva mort, esdevinguda a Nova York el 24 de desembre de 1977. Sempronio ha relatat, en síntesi, la resta de la seva vida: «Un dia em va escriure per donar-me una sorpresa: ja no era periodista. Es guanyava la vida a Tampa, Florida, dissenyant i fabricant vidres i mosaics. “Pintures en mosaics”, em deia, puntualitzant que eren abstractes. D'escriptor va passar a lector, i una de les seves lectures predilectes era el setmanari *Destino*, al qual estava subscrit [...]. A finals de 1978 vaig rebre de Tampa una carta de l'esposa d'Escuder, Skippi. Em notificava que el seu marit havia mort d'un atac cardíac, quan tots dos estaven visitant Nova York. La viuda em referia, emocionada, els funerals que s'havien celebrat en un temple que lluia els seus vitralls.»⁷

1.6. Exposició antològica a Florida

El gener de 1979, la Lee Scarfone Gallery de la Universitat de Tampa va organitzar una exposició antològica dels principals treballs de Josep Escuder com a dissenyador de vitralls. Aquests vitralls es troben a les esglésies de Tampa següents: First United (metodista), Hyde Park (metodista), Palma Ceia (baptista), Spencer Memorial (baptista), Riverside (baptista), St. John (presbiteriana) i EUB Lake Magdalene (metodista). A més, va fer treballs per als estudis de la televisió WTVT-TV, la Universitat de Tampa, l'Institut Hillborough, l'edifici Hillborough d'oficines del comtat, Plant City i la residència de Sam Suharman, tots a Florida.

2. Periodistes que escrivien a mà i que tenien un altre ofici

Les maneres de fer un diari que va introduir Josep Escuder contrastaven amb les que existien a la majoria dels rotatius. Ja s'han recollit els testimonis de Sempronio i de Víctor Alba sobre el funcionament de la redacció de l'*Última Hora*. Tres periodistes més que van viure aquella època —Josep M. Lladó, Carles Sentís i Avel·lí Artís-Gener, *Tísner*— van explicar a Josep M. Figueres (1994) més detalls sobre la manera de treballar als seus rotatius.

«A la dècada dels anys 30», afirmava Lladó, redactor de *La Publicitat*, «els

diaris tenien, sovint, la redacció en un lloc i la impremta en un altre. *La Publicitat*, per exemple, estava a la Gran Via, al costat del cinema Coliseum, i els seus tallers al carrer Barberà. [...] Tots, menys jo, escrivien a mà. [...] Vaig aprendre des de molt jove a escriure a màquina. Al diari només n’hi havia una, a Administració. L’agafava. A vegades oblidava tornar-la al seu lloc; jo era l’únic que la feia servir. Carles Soldevila, Just Cabot, Manuel Brunet, el mateix director, Carles Capdevila, tots escrivien a mà. [...] Capdevila tenia una lletra il·legible, però els linotipistes l’entenien.»

Després, quan Lladó va treballar a *La Vanguardia*, entre 1933 i 1935, deia: «Quan el director marxava i la redacció quedava una mica abandonada, t’entendies amb l’Iglesias, el regent de la impremta. [...] Ell em deia: “Com anem, avui?”. Jo li responia: “Aquesta nit vindré a les dues; guardi’m una o mitja columna”. Després la hi donava directament. No hi havia cap de redacció que la revisés, ni lingüísticament, ni de contingut, ni d’estil: directament a la impremta.»

Sentís, que també va ser redactor de *La Publicitat*, manifestava a Figueres: «[...] Josep Vicenç Foix tenia una taula on compaginava i preparava els articles: els que anaven aquí, els que anaven allà, també el seu, naturalment; els distribuïa, els muntava... En una altra taula Josep A. Vandellós portava la secció econòmica. [...] La majoria dels redactors tenien altres oficis i els complementaven amb unes seccions determinades del periodisme. [...] En aquella casa hi havia pocs periodistes professionals: Brunet (el redactor en cap), Capdevila (el director) i algun altre més com Àngel Ferran.

» [...] A la redacció del matí es projectava el diari, es feia l’editorial i es parlava amb el Consell d’Administració (els consellers, en realitat, eren consellers polítics que portaven la línia ideològica del diari). En canvi, a la redacció de la nit, que estava al carrer Barberà, on hi havia la impremta, tot era molt diferent. [...] Allà es preparaven les notícies que venien després de les set o les vuit del vespre. [...] Al carrer Barberà hi anaven els despatxos que portaven de l’agència, els comunicats de l’Ajuntament i de la Generalitat, etc.»

Finalment, Tísner, periodista que va treballar a *La Publicitat* i que va ser dibuixant de les revistes d’humor *Papitu*, *El Be Negre* i *L’Esquella de la Torratxa*, a més de ser redactor de *La Rambla*, va substituir amb els seus dibuixos la falta de fotografies, segons va explicar a Figueres: «Al Palau de Justícia, no hi deixaven entrar les càmeres fotogràfiques. No hi havia disposició legal que prohibís l’entrada als dibuixants, i jo podia fer dibuixos. Era l’únic periodista que feia un apunt del natural, realista, dels processos, no una caricatura, i a més n’escrivia la crònica. [...] I, és clar, una mica de vanitat era inevitable: els advocats es posaven bé la toga quan observaven que els estava dibuixant; volien sortir bé.»

3. *Última Hora*, una forma tipogràfica nord-americana a Barcelona

Quan a la premsa diària dels principals països d'Europa occidental s'imposaven les idees tipogràfiques britàniques, desenvolupades fonamentalment per Arthur Christiansen al *Daily Express* de Londres a partir de 1932, i que a Espanya van ser introduïdes pel rotatiu madrileny *Ya* el gener de 1935, apareixia a Barcelona el vesperà catalanista *Última Hora*, amb un disseny clarament inspirat en els diaris dels Estats Units, fet per Josep Escuder i Pobés.

3.1. *Innovacions gràfiques*

La peculiaritat gràfica més notòria d'aquest rotatiu va ser la disposició dels titulars: la composició de les seves línies s'ajustava a dreta i esquerra, sense omplir les amplades de columnes, i en ordre descendent, amb l'objectiu de crear espais blancs, denominats «aires frescos» pels tipògrafs nord-americans. La manera de titular les notícies era molt simple i llegible: desapareixien els epígrafs, els avanttítols i els sumaris llargs, tan característics dels diaris de Londres. Aquí només hi havia un títol principal i un o dos subtítols fets amb cossos de lletra més petits, que apareixien enquadrats en la majoria dels casos. Els textos no eren llargs i hi apareixien freqüents titolets per facilitar-ne la lectura. Així mateix, s'utilitzaven els entrefilets per separar unes notícies de les altres.

Les set columnes del format llençol no molestaven, com passava en la majoria de diaris de l'època, i a les pàgines de l'*Última Hora* s'intuïa un ajust tipogràfic força elaborat per aconseguir una bona llegibilitat. D'aquesta manera, al diari no hi havia la diversitat de tipus de lletra que era tan comuna en els rotatius d'aquell temps.

La capçalera, amb caràcters ombrejats de peu quadrangular, destacava centrada a la portada, i el verd afegit, únic detall de color que hi havia, donava un to de modernitat que encara avui crida l'atenció. El logotip es reproduïa, molt reduït, a la foliació de totes les pàgines.

Josep Escuder utilitzava, en la compaginació de l'*Última Hora*, dues tipografies bàsiques per als diferents encapçalaments, ambdues de *pal sec* o *sense traç*, al contrari dels caràcters utilitzats en els textos de les informacions, que eren romans i, per tant, amb traç, com a gairebé tots els diaris. Una de les famílies era molt semblant a la *Tempo Heavy*, que no hem pogut precisar, i una altra havia estat fabricada el 1896 per la firma Berthold, l'*Akzidenz Grotesk cursiva*, antecedent de la posterior *Helvetica*. Així mateix, per a les notícies petites i determinats reclams secundaris, s'utilitzaven algunes fonts d'inspiració romana com la usada en els textos.

Amb tot, la innovació principal que va aportar l'*Última Hora* va ser el gran desplegament gràfic que presentava a les seves pàgines, sobretot les d'esports i espectacles, amb una diagramació semblant a la de les revistes il·lustrades. Es-

Escuder va fomentar l'ús de la fotonotícia, amb títol propi inclòs, i ja a la portada del primer número apareixien tres fotografies, dues d'exclusives, que no eren simples instantànies que acompanyaven les informacions. A més, utilitzava el dibuixant Arteche per il·lustrar els esdeveniments quan no disposaven d'imatges.

3.2. La primera pàgina

A la primera pàgina del número 2 de l'*Última Hora* destaca la confecció de la meitat inferior de la pàgina, on les fotografies adquireixen un protagonisme fonamental per contrarestar la imatge, una mica avorrida, de l'obertura de plana. Crida l'atenció la col·locació dels peus explicatius, dins dels espais que sorgeixen després del retall de les instantànies. La segona portada concorda més amb les idees d'Escuder i hi ha més cura en l'ajust tipogràfic dels titulars. La il·lustració de les tres columnes de sortida també realça la disposició final dels continguts, que apareixen més ben ordenats i transmeten seriositat i rigor.

3.3. Concepció gràfica

La pàgina d'esports del 19 d'octubre és una bona mostra de l'excel·lent treball que va fer Josep Escuder a l'*Última Hora*: el títol de la secció a tota plana, la columna vertical de sortida que compensa el bloc horitzontal de les fotografies de l'equip guanyador, la col·locació equilibrada de les altres dues imatges i l'entrefilet dels diferents sumaris, la disposició dels espais blancs... Com ha dit Víctor Alba, per sobre de tot hi havia una concepció gràfica, cosa que no es donava a la resta de rotatius de l'època. Aquesta concepció gràfica equilibrada es pot observar també, en menor grau, a l'altra obertura d'esports seleccionada.

3.4. Disseny propi d'impressió al buit

A quin diari espanyol imprès pel sistema tipogràfic es podien veure pàgines com aquestes el 1935? La creativitat i professionalitat de Josep Escuder el van portar a presentar a l'*Última Hora* treballs propis de publicacions editades en impressió al buit, on sí que es podien fer amb facilitat aquest tipus de muntatges. Els blancs que apareixen a la plana del 4 de novembre són conseqüència de la necessitat de fer un únic gravat directe per poder imprimir sense problemes a la rotativa tipogràfica, després d'haver fet la disposició de les fotografies d'una manera manual i d'haver-hi dibuixat a sobre el títol «Pel·lícules». El disseny estil revista de la secció d'espectacles estava fet amb molta cura i destacava entre els continguts de l'*Última Hora*. No podem oblidar que Escuder va treballar a Nova York en una revista de cinema, propietat del seu sogre.

FIGURA 1. Primera pàgina de l'Última Hora (6 novembre 1935).

FIGURA 2. Primera pàgina de l'Última Hora (19 octubre 1935).

FIGURA 3. Obertura d'esports de l'Última Hora (29 octubre 1935).

FIGURA 4. Obertura d'esports de l'Última Hora (19 octubre 1935).

FIGURA 5. Contraportada de *La Batalla* (21 gener 1937).

3.5. *La contraportada*

Les contraportades del diari *Última Hora* incloïen reportatges, informacions i articles. En aquestes pàgines coexistien els dibuixos de l'uruguaià José Arceche amb les fotografies d'actualitat o relacionades amb els textos que s'hi publicaven. La presència d'aquestes dues formes gràfiques tan diferents en una mateixa pàgina oferia un aspecte molt innovador per a l'època, a banda de mostrar un tancament de diari més atractiu per als lectors.

4. *La Batalla: la reorganització tipogràfica i visual d'un diari de partit*

Josep Escuder no va poder desenvolupar la idea que tenia sobre la confecció d'un diari modern a *La Batalla*, diari dirigit a la classe treballadora i que no disposava dels mitjans tècnics de l'*Última Hora*. A més, la situació que es vivia a Espanya quan Escuder es va encarregar de l'edició d'aquest rotatiu, en plena Guerra Civil, no era la més adequada per fer un bon treball, però sí una tasca militant partidista, amb l'objectiu que marcava la propaganda doctrinària.

4.1. *Ajust tipogràfic*

Tot i així, quan s'observa a les hemeroteques la col·lecció d'aquest títol, portaveu del POUM, es veu amb claredat la data d'incorporació de Josep Escuder

a la seva redacció, el gener de 1937. A partir d'aquest moment, es produeix un canvi en la fisonomia d'aquest diari i s'editen números com aquest extraordinari dedicat a Lenin, en què s'intueix la feina en l'ajust tipogràfic del periodista que havia tornat dels Estats Units. Fins aleshores, el diari *La Batalla* presentava una confecció poc acurada i una estructura desordenada.

4.2. *El valor de la imatge*

En aquest diari hi havia una varietat més gran de caràcters, al contrari que a l'*Última Hora*, probablement per l'escassetat de matrius a les pòlisses de la impremta on es feia la composició del diari. Malgrat això, serien els tipus de lletra denominats egipcis i els de la família Futura els que més predominarien en la composició dels diferents encapçalaments. Una altra de les tasques de Josep Escuder en aquest rotatiu va consistir a potenciar l'aspecte fotogràfic i il·lustratiu de *La Batalla*. El fotomuntatge de Lenin que s'inclou a la contraportada d'aquest número és una nova mostra de la bona tasca d'aquest periodista.

Agraïments

L'autor vol agrair especialment la col·laboració de Víctor Alba en la realització d'aquest estudi, així com de l'Arxiu Històric de Barcelona (Sra. Gloria Porrini i Sr. Javier Tarraubella), Cases i Associats, Jaume Guillamet, Jennifer Waddell, *La Vanguardia*, Pedro Madueño, Society for News Design (SND), Society for News Design - Capítulo Español (SND-E) i tots els autors que han escrit textos sobre Josep Escuder.

Notes

(1) Article d'Edmund C. Arnold sobre la titulació de les notícies als diaris, publicat al butlletí del Centre Tècnic de la SIP de Miami (Estats Units), el novembre de 1973.

(2) Article de Sempronio sobre Josep Escuder: «Josep Escuder, estel fugaç del periodisme barceloní», *Annals del periodisme català* (Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, núm. 13).

(3) Entrevista personal de Juan Fermín Vílchez i Carlos Pérez de Rozas amb Víctor Alba a Sitges (setembre de 2002).

(4) *El proceso del POUM: Documentos judiciales y policiales*, Barcelona, Lerna, 1989.

(5) Josep M. FIGUERES, *Dotze periodistes dels anys trenta*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya i Diputació de Barcelona, 1994.

(6) Dades extretes d'*El proceso del POUM: Documentos judiciales y policiales*, Barcelona, Lerna, 1989.

(7) Entrevista personal de Juan Fermín Vílchez i Carlos Pérez de Rozas amb Víctor Alba a Sitges (setembre de 2002).

Dades de l'autor

Juan Fermín Vílchez de Arribas (Pedro Martínez, Granada, 1949). L'any 1995, va obtenir la llicenciatura a la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Complutense de Madrid. Periodista especialitzat en la confecció i el disseny de publicacions, ha estat redactor dels diaris *Sur* de Málaga (1973), *Diario de Barcelona* (1974) i *El País* (1976), i redactor en cap de *Patria de Granada* (1975), *El Periódico de Catalunya* (1978 i 1982) i *La Vanguardia* (1980). Responsable de disseny a nombrosos setmanaris, va treballar en les remodelacions gràfiques d'*El Independiente*, *Atlántico Diario*, *Faro de Vigo* i *Diario de Burgos*, entre altres diaris. Actualment prepara una història gràfica de la premsa diària espanyola.